

الگوی اثرگذاری حوزه علمی بر فرایند خطمشی عمومی از منظر مقام معظم رهبری

کلیه صادق استوار / دانشجوی دکتری مدیریت گرایش سیاست‌گذاری، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی[✉]

sadeghostovar@yahoo.com

khasehi@atu.ac.ir

Mozaffari48@Yahoo.com

وحید خاشعی / استادیار دانشگاه علامه طباطبائی تهران

حسین مظفری / استادیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی[✉]

دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۳ - پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۲۶

چکیده

با وقوع انقلاب اسلامی، نقش روحانیت خود را در حدوث انقلاب بسیار برجسته و متمایز نشان داد، اما بعد از انقلاب، بررسی سازوکارهای اثرگذاری مطلوب حوزه علمی در تدوین، اجرا و ارزیابی خطمشی‌های کشور، آنچنان که شایسته بوده به صورت جدی مطرح‌نظر واقع نشده است. این رساله به دنبال تبیین سازوکارها و چگونگی تأثیرگذاری حوزه علمی در تدوین خطمشی‌های عمومی و تأثیرگذاری حوزه علمی در اجرای آنها و همچنین ارزیابی خطمشی‌های عمومی از منظر مقام معظم رهبری است. جهت‌گیری پژوهش حاضر بنیادی است و در زمره پژوهش‌های «کیفی» قرار دارد و از میان انواع راهبردهای پژوهش کیفی، راهبرد «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» انتخاب گردیده است. مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که اثرگذاری حوزه علمی بر فرایند خطمشی عمومی مستخرج از بیانات مقام معظم رهبری از طریق عوامل تدوینی، عوامل اجرایی و عوامل مربوط به ارزیابی است.

کلیدواژه‌ها: خطمشی عمومی، حوزه علمی، تدوین خطمشی عمومی، اجرای خطمشی عمومی، ارزیابی خطمشی عمومی

مقدمه

تحول سریع دنیای امروز همه چیز را تحت تأثیر خود قرار داده است. حوزه علمی نیز از این امر مستثنا نبوده است و حوزه‌های علمی امروزی نسبت به حوزه‌های گذشته بسیار متفاوت شده و رسالت آنها از پاسخ دادن به چند استفتا در احکام عبادی و سامان دادن به وجوهات شرعی و در نهایت، دسته‌ای از تبلیغات دینی بسیار فراتر آمده و پس از انقلاب اسلامی و ورود روحانیت به عرصه مدیریت اجتماعی، موقعیت جدیدی برای حوزه علمی پدید آمده و مسئولیتش نیز بیشتر شده است.

یکی از نهادهای اولیه در هر جامعه، نهاد مذهب یا دین است و این نهاد کارکردهایی همچون ایجاد مبانی اخلاقی و ارزشی، تقویت انسجام بین افراد، ایجاد همبستگی در جامعه، ایجاد هویت اخلاقی و تقویت ارزش‌های انسانی و توجه دادن انسان‌ها به نیروهای غیرطبیعی دارد (قلی‌پور، ۱۳۸۰، ص ۱۳۹) و برای نهادینه‌سازی این کارکردها، لازم است سازوکارهای شایسته وجود داشته باشد که در قالب تدوین خط‌مشی‌های عمومی و اجرای شایسته آنها و در نهایت، نظارت و ارزیابی آنها خود را نشان دهد و این امر محقق نمی‌شود، مگر با همکاری و هماهنگی این نهاد با دیگر نهادهای جامعه. این در حالی است که تاکنون به چنین سازوکار مناسب و مشخصی توجه نشده است. بدین‌رو، ملاحظه می‌شود که بین نهادهای مهم حوزه علمی، مثل مرجعیت یا «جامعه مدرسین» و بین نهادهای مهم نظام مانند قوه قضاییه و مجریه و مقننه، که عمدتاً مسئولیت خط‌مشی‌گذاری عمومی را بر عهده دارند، گاهی چالش‌ها و تعارض‌هایی به وجود می‌آید که برای کم کردن این چالش‌ها، لازم است حوزه علمی به عرصه‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی وارد شود.

علاوه بر این، نظام حاکم در ایران، اسلامی است و از او انتظار می‌رود سیاست‌ها و تصمیم‌هایی که اتخاذ می‌کند مطابق اسلام باشد یا - دست کم - منافاتی با آن نداشته باشد که بنا بر رسالت اصلی حوزه، کارشناس‌ترین مرجع در این امور، حوزه علمی است. همه اینها بیانگر چرایی اثرگذاری حوزه علمی بر فرایند خط‌مشی‌گذاری است.

اما بحث مهم دیگر بعد از بیان ضرورت دخالت حوزه علمی در فرایند خط‌مشی‌گذاری، چگونگی ورود و ایفای نقش حوزه علمی در این عرصه است. به عبارت دیگر، سؤال مهم این است که حوزه علمی چگونه و از چه طریقی می‌تواند بر فرایند خط‌مشی‌گذاری تأثیر بگذارد؟ در جواب این سؤال، می‌توان گفت: همان‌گونه که در ادبیات خط‌مشی‌گذاری مطرح شده است، در فرایند خط‌مشی عمومی گروه‌های ذی‌نفع، شهروندان مبتکر، نخبگان، بخش‌های ستادی، هسته مشاوران و گروه‌های صاحب تفکر، می‌کوشند با اعمال نفوذ بر فرایند سیاست‌گذاری، همه یا بخشی از منافع خود را عملی سازند (هال و جنکینز ۱۳۸۷ ص ۵۰). حوزه علمی نیز با توجه به جایگاهی که در نظام جمهوری اسلامی دارد، می‌تواند در تمام مراحل فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی مشارکتی فعال داشته باشد.

این تحقیق کوشیده است بر اساس دیدگاه رهبری، نقش حوزه علمیه و تأثیر گذاری آن بر فرایند خطمشی عمومی را شناسایی کند؛ اما چرا از میان اندیشمندان متعدد مسلمان، آراء و اندیشه‌های این بزرگوار انتخاب شده است؟ برای این منظور، علل توجیهی خاصی وجود دارد؛ ایشان به‌عنوان رهبر جامعه اسلامی، در مقایسه با سایر اندیشمندان مسلمان، در جایگاه تعیین خطمشی‌های کلان جمهوری اسلامی قرار دارد و از این حیث، فرمایش‌های ایشان به صحنه کاربردی، عملی و سیاستی، که صبغه تحقیق حاضر را شکل می‌دهد، نزدیک‌تر است. همچنین ضمن بهره‌مندی از مبانی تفکر اسلامی و توان اجتهادی و تیزبینی بالا، بعد سیاستی و مدیریتی نیز در فرمایش‌ها و اندیشه‌های ایشان جلوه بالایی دارد؛ زیرا از یک‌سو، ناظر بر بعد بنیادی (تفکر اسلامی و اجتهادی)، و از سوی دیگر، ناظر بر بعد سیاستی (به‌منظور تحقق الگوها و اندیشه‌ها) است. در واقع، در این تحقیق و تحقیقات مشابه، به این قبیل اندیشه‌ها باید رجوع کرد؛ زیرا ترکیب پهنه‌ای از هر دو بعد را دارا هستند.

سیر منطقی مطالب در این نوشتار، به این صورت است که ابتدا مفاهیم کلیدی تحقیق به صورت مختصر تعریف شده و ساختار اصلی مقاله در قالب چارچوب مفهومی تحقیق به چگونگی اثر گذاری حوزه علمیه در فرایند خطمشی گذاری از منظر مقام معظم رهبری می‌پردازد.

تعریف مفاهیم تحقیق

۱. خطمشی عمومی

«خطمشی عمومی» (Public policy) عبارت است از: تصمیم‌ها و سیاست‌هایی که به‌وسیله مراجع گوناگون بخش عمومی، از قبیل مجلس، دولت و قوه قضاییه، که نماینده حفظ منافع عمومی جامعه هست، اتخاذ می‌گردد. دولت در مفهوم کلی، یک نهاد قانونی خطمشی گذاری عمومی است و به صورت‌های گوناگون، مانند قوانین، ضابطه‌ها و مقررات خطمشی عمومی را تعیین می‌کند (الوانی، ۱۳۶۹، ص ۱۹-۲۰).

۲. فرایند خطمشی عمومی

«خطمشی گذاری عمومی» (Public policy process) فرایندی دارای سه مرحله «تدوین» و «تنظیم» و «اجرا» و «ارزیابی» است؛ (قلی‌پور، ۱۳۸۷، ص ۱۲۵) که نخبگان متعددی در این مراحل ایفای نقش می‌کنند (همان، ۱۳۸۷، ص ۱۴۲).

۳. تدوین خطمشی عمومی

اولین و مهم‌ترین مرحله از خطمشی گذاری، مرحله «تدوین و تنظیم خطمشی» (Public formulation) است. در این مرحله، اطلاعات، قدرت تجزیه و تحلیل، شرایط و اقتضات گوناگون و پیش‌بینی آینده نقش مهمی دارد. همچنین از ضرورت‌های این مرحله، استفاده از اطلاعات به‌روز و کارشناسی شده، شناخت و بیان مسئله، تعیین دستور کار، تجزیه و تحلیل گزینه‌سازی، انتخاب گزینه و طراحی سیاست است (پیترز، ۱۹۹۶).

۴. اجرای خطمشی عمومی

پرسمن و ویلویسکی اجرا را فرایندی تعاملی بین آنچه شخص خواهان آن است و روش‌هایی می‌دانند که دست‌یابی به آن را میسر می‌سازد (الوانی و همکاران ۱۳۸۵، ص ۱۰۷).

بدین‌رو، «اجرای خطمشی عمومی» (Public implementation)، به‌معنای انجام یافتن و کامل شدن آن است، که نزد کاربران یکی از مراحل بنیادین خطمشی‌گذاری شمرده می‌شود که نمی‌توان آن را فارغ از خطمشی در نظر گرفت؛ زیرا شرط موفقیت و اثربخشی خطمشی در اجرای درست و کامل آن است (پرسمن و همکاران، ۱۹۷۳، ص ۱۴۳).

۵. ارزیابی خطمشی عمومی

دای با تعریف ساده‌ای از «ارزیابی خطمشی» (Policy evaluation)، آن را «آگاهی یافتن از پیامدهای خطمشی» توصیف می‌کند (دای، ۲۰۱۳، ص ۱۲۰). هالی و دیگران «ارزشیابی خطمشی» را ارزیابی کلی از اثربخشی برنامه ملی در برآوردن اهداف تعریف کرده‌اند. دام، «ارزیابی» را آگاهی یا دانش سیاسی در خصوص اختلاف بین عملکرد سیاسی واقعی و مورد انتظار می‌داند (هلر و همکاران، ۲۰۰۰، ص ۱۳).

۶. حوزه علمیه

حوزه علمیه بر مبنای تعالیم قرآن کریم و مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام، مسئولیت مهم تبیین و تفسیر، تعلیم و تربیت، تبلیغ، دعوت و دفاع از دین را در جهت اعتلای کلمه توحید به عهده دارد. این رسالت عظیم، استمرار رسالت نبی مکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل‌بیت علیهم‌السلام است که در عصر غیبت، بر عهده فقیهان جامع‌الشرایط گذارده شده است. حوزه‌های علمیه به عنوان مهد پرورش مجتهدان وارسته، با بهره‌گیری از منابع اصیل اجتهاد، اقامه دین را در ابعاد فردی، اجتماعی و حاکمیتی و وظیفه خود می‌دانند (دبیرخانه شورای عالی حوزه علمیه، ۱۳۹۲).

از منظری دیگر، حوزه علمیه نهادی تاریخی و ریشه‌دار است که از زمان نبی مکرم اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه معصومین علیهم‌السلام شکل گرفته و پیوسته در طول تاریخ، نقش‌های گوناگون اجتماعی ایفا کرده است. در این تاریخ بیش از هزار ساله، این نهاد عظیم گاه در اوج نقش‌آفرینی قرار داشته و گاه به عللی همچون تقییه و هجوم استعمار، به نقش‌آفرینی محدود بسنده کرده است. بدین‌رو، با وجود همه فرازها و نشیب‌ها، حوزه‌های علمیه همواره مهد و پایگاه علم، اخلاق و تربیت الهی و انسانی بوده‌اند (اعرافی، ۱۳۹۵، ص ۲۹).

۷. اثرگذاری حوزه بر خطمشی عمومی

خطمشی عمومی از این زاویه مطالعه و بررسی می‌شود که عملی فرآیندی است و در تمام فرایند، مشارکت‌کنندگانی در فعالیت خطمشی‌گذاری عمومی به خطمشی‌گذاران کمک می‌کنند که عمدتاً به نام «گروه‌های ذی‌نفع» شناخته

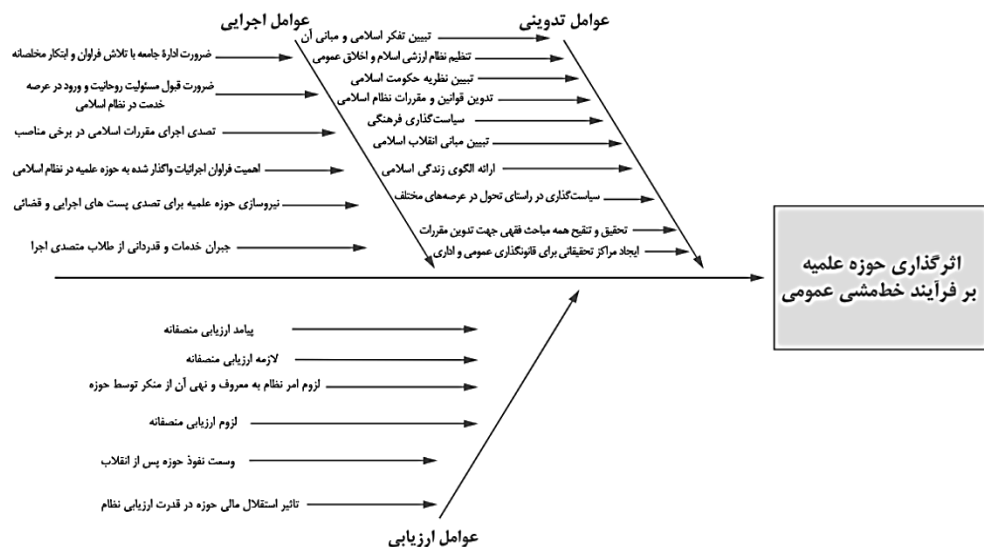
می‌شوند. مشارکت‌کنندگان را در فرایند خطمشی‌گذاری تحت عناوینی مانند گروه‌های ذی‌نفع، رسانه‌های جمعی، افکار عمومی، اقدامات شهروندان، نخبگان، هسته مشاوران، داوطلبان پست‌های انتخاباتی، قوای سه‌گانه، وزارتخانه‌ها و ادارات و کمیته‌های گوناگون آورده است که حوزه علمیه یا می‌تواند از مصادیق این عناوین باشد یا در این عناوین نفوذ کند و منویات خود را اعمال نماید (دای، ۲۰۱۳، ص ۳۴).

روش تحقیق

برای پی بردن به اندیشه مقام معظم رهبری در موضوع مطالعه (اثرگذاری حوزه علمیه بر فرایند خطمشی عمومی) به راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد بر روی متن آثار مقام معظم رهبری مراجعه شد که حاکی از اندیشه ایشان است، و متناسب با این مباحث، مربوط، به صورت باز در نرم‌افزار «اطلس. تی. آی» رمزگذاری شد که مجموعاً ۴۵۰ رمز تعریف گردید. سپس بازخوانی رمزهای باز انجام شد که حاصل این بازیابی و مطالعه دقیق و زمان‌بر، خلاصه کردن رمزها و ادغام آنها در قالب ۲۷۷ رمز بود. در مرحله بعد، رمزهای باز در قالب رمزهای محوری تقسیم‌بندی شدند. حاصل این تلاش و تقسیم‌بندی ایجاد ۲۴ محور گردید که با توجه به محتوای آنها، در قالب ۸ مبنا و ۳ راهبرد جمع‌بندی شد. در این مقاله، فقط به سه راهبرد، که هدف تحقیق را برآورده می‌کند، اشاره می‌شود.

چارچوب مفهومی تحقیق

با توجه به سیر گام به گام تحقیق، چارچوب مفهومی در قالب نمودار ۱ طراحی شد:

الف. تدوین خطمشی‌ها

در اثرگذاری حوزه علمی بر خطمشی‌های عمومی، یکی از بزرگ‌ترین اقدامات حوزه، تدوین یا مشارکت در تدوین خطمشی‌های عمومی نظام جمهوری اسلامی ایران است که مهم‌ترین آنها در بیانات مقام معظم رهبری عبارت است از: «تبیین تفکر اسلامی و مبانی آن»، «تنظیم نظام ارزشی اسلام و اخلاق عمومی»، «ارائه الگوی زندگی اسلامی»، «تبیین مبانی انقلاب اسلامی»، «تبیین نظریه حکومت اسلامی»، «تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی به منظور تدوین مقررات»، «تدوین قوانین و مقررات نظام اسلامی»، «سیاست‌گذاری فرهنگی»، «سیاست‌گذاری در جهت تحول در عرصه‌های گوناگون»، «ایجاد مراکز تحقیقاتی برای قانونگذاری عمومی و اداری»، که در جدول ۱ مشهود است. پیداست که وقتی ایشان تأکید می‌کنند وارد سیاست‌گذاری در عرصه‌های گوناگون شوید، حیطة ورود حوزه و اثرگذاری‌اش بر خطمشی‌گذاری توسعه پیدا می‌کند و شامل تمام عرصه‌های ذکر شده و ذکر نشده می‌شود. در ادامه توضیحی مختصر درباره نکاتی که ایشان در بیانات خود به صراحت آنها را ذکر کرده‌اند، خواهد آمد.

مقوله محوری	مقوله راهبردی	هدف تحقیق
تبیین تفکر اسلامی و مبانی آن	اثرگذاری از طریق تدوین خطمشی عمومی	اثرگذاری حوزه علمیه بر خطمشی عمومی
تنظیم نظام ارزشی اسلام و اخلاق عمومی		
ارائه الگوی زندگی اسلامی		
تبیین مبانی انقلاب اسلامی		
تبیین نظریه حکومت اسلامی		
تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی جهت تدوین مقررات		
تدوین قوانین و مقررات نظام اسلامی		
سیاست‌گذاری فرهنگی		
سیاست‌گذاری در راستای تحول در عرصه‌های مختلف		
ایجاد مراکز تحقیقاتی برای قانونگذاری عمومی و اداری		

جدول (۱): اثرگذاری حوزه علمی بر خطمشی عمومی از طریق تدوین

۱. تبیین تفکر اسلامی و مبانی آن

در این باره و دو موضوع دیگر ذیل آن، مقام معظم رهبری به صراحت حوزه‌های علمیه را به تنظیم و تدوین مقررات اسلامی و نظام ارزشی و اخلاق عمومی و الگوی زندگی اسلامی رهنمون می‌شوند:

حوزه تاکنون این مسئولیت را به صورت مستقیم، بر عهده نگرفته است. من این نکته را به صورت صریح عرض می‌کنم! غیرمستقیم، به عهده گرفته است؛ ولی مستقیم، نه. تعجب در حوزه‌ها کسانی هستند که کار و تلاش می‌کنند و از لحاظ فکری، مشکلات و گره‌های نظام را با مباحث خود باز می‌کنند؛ اما حوزه - بما هی حوزه - هنوز تنظیم و تدوین مقررات اسلامی... را ارائه نداده است!» (حسینی خامنه‌ای، حدیث ولایت، بیانات، ۶۸، ص ۸۵).

۲. تنظیم نظام ارزشی اسلام و اخلاق عمومی

«...و نظام ارزشی اسلام و اخلاق عمومی را، که ما می‌خواهیم ملت داشته باشند و متکی به مدارک قطعی شرع باشد،... متکفل نشده...» (همان، بیانات، ۶۸، ص ۸۵).

۳. ارائه الگوی زندگی اسلامی

«... و الگوی زندگی اسلامی را ارائه نداده است» (همان).

۴. تبیین مبانی انقلاب اسلامی

ایشان یک انتقاد کلی را متوجه کل اهل قلم، به‌ویژه حوزویان می‌دانند و عقیده دارند که در زمینه تبیین و تدوین مبانی انقلاب اسلامی اهتمامی صورت نپذیرفته و بر اهل قلم لازم است که وارد میدان شوند و با قلم خود، حق این انقلاب بزرگ را ادا کنند:

این انقلاب، با این ابعاد و آثار علمی، از لحاظ ارائه مبانی فکری خودش، یکی از ضعیف‌ترین و کم‌کارترین انقلاب‌ها و بلکه تحولات دنیاست؛... می‌بایست تربیت می‌کردیم که نکردیم! نمی‌خواهیم بگویم کسانی که بیرون حوزه‌ها نشستند، مسئولیتی ندارند؛ اما بیشترین مسئولیت را حوزه علمی - و بیشتر از همه، قم - دارد (همان).

۵. تبیین نظریه حکومت اسلامی

نظریه «ولایت فقیه» و حکومت اسلامی بعد از استقرار نظام اسلامی و پرداختن به آن و تبیین و تدوین آن از مهم‌ترین موضوعات و دغدغه‌های نظام اسلامی و پشتوانه نظری آن است. مقام معظم رهبری حوزه‌های علمی را متوجه این رسالت بزرگ می‌کنند و انتظار دارند با فعالیت‌های علمی از این قبیل، مفهوم این نوع نظام به انحراف کشیده نشود، و انتظار دارند حوزه‌های علمی در تبیین و توجیه و تثبیت و تسجیل آن تلاش کنند.

«امروز... این معنا مسلم است که دشمنان، هم در حال حمله هستند و هم در تدارک حملات آینده‌اند؛... صریح می‌گویند که می‌خواهند ریشه‌های نظام اسلامی را بکنند! ... باید ببینیم توجه حملات دشمن به کجاست؟ به چه

چیزی دل و امید بسته است؟ و آماج حملاتش چیست؟... یک نقطه، نظریه حکومت اسلامی است... البته، ما دولت را از این مسئولیت برکنار نمی‌کنیم... لیکن مسئولیت‌های دولتی را نباید نافی مسئولیت‌های علما و حوزه‌های علمیه دانست و باید در این زمینه وارد میدان شوند...» (همان، بیانات ۸۰، ص ۱۷).

۶. تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی به منظور تدوین مقررات

مقام معظم رهبری تأکید دارند که با استقرار نظام اسلامی، رویکرد فقهی حوزه هم جهشی داشته باشد و از فقه فردی، چرخشی به فقه حکومتی با نگاه به تشکیل جامعه نمونه و حیات طیبه اسلامی داشته باشند که این امر سبب بالندگی، هم نظام اسلامی و هم حوزه‌های علمیه می‌گردد:

تشکیل نظام اسلامی - که داعیه‌دار تحقق مقررات اسلامی در همه صحنه‌های زندگی است - وظیفه‌ای استثنایی و بی سابقه، بر دوش حوزه علمیه نهاده است، و آن تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی است که تدوین مقررات اسلامی برای اداره هر یک از بدنه‌های نظام اسلامی، بدان نیازمند است... روی آوردن به «فقه حکومتی» و استخراج احکام الهی در همه شئون یک حکومت و نظر به همه احکام فقهی با نگرش حکومتی - یعنی ملاحظه تأثیر هر حکمی از احکام، در تشکیل جامعه نمونه و حیات طیبه اسلامی - امروز، یکی از واجبات اساسی در حوزه فقه اسلامی است؛ که نظم علمی حوزه امید برآمدن آن را زنده می‌دارد» (همان، مکتوبات ۷۱، ص ۴۵)

۷. تدوین قوانین و مقررات نظام اسلامی

با استقرار نظام اسلامی، اداره زندگی فردی و اجتماعی باید رنگ و بوی اسلامی داشته باشد. بدین‌رو، بر فقه است که متناسب با نظام و حکومت اسلامی، احکام خود را با توجه به درون نظام اسلامی بودن ارتقا دهد و فقه حکومتی جایگاه خود را پیدا کند و قوانین و مقررات اسلامی را از درون فقه استخراج نماید.

علت فعالیت حوزه‌های علمیه... اولاً نیاز حکومت اسلامی است که ... این نظام و حکومت الهی برای عمل، اولاً، به معارف و مقررات اسلامی احتیاج دارد... (همان، بیانات ۷۴، ص ۱۹).

تشکیل نظام اسلامی - که داعیه‌دار تحقق مقررات اسلامی در همه صحنه‌های زندگی است - وظیفه‌ای استثنایی و بی سابقه، بر دوش حوزه علمیه نهاده است، و آن، تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی است که تدوین مقررات اسلامی برای اداره هر یک از بدنه‌های نظام اسلامی، بدان نیازمند است... روی آوردن به «فقه حکومتی» و استخراج احکام الهی در همه شئون یک حکومت و نظر به همه احکام فقهی با نگرش حکومتی - یعنی ملاحظه تأثیر هر حکمی از احکام، در تشکیل جامعه نمونه و حیات طیبه اسلامی - امروز یکی از واجبات اساسی در حوزه فقه اسلامی است؛ که نظم علمی حوزه، امید برآمدن آن را زنده می‌دارد (همان).

۸. سیاستگذاری فرهنگی

مقام معظم رهبری به «سیاست گذاری فرهنگی» اهتمام ویژه‌ای دارند و از منظر ایشان، تا وقتی در لایه‌های فرهنگی و عناصر آن، مانند عقاید و کیفیات روحی و عمل شخصی مردم - و اخلاق آنها - مانند صبر و حلم و خوش بینی - مذاقه نشود و با سیاست گذاری‌های هدفدار جهت‌دهی نشود و انقلاب فرهنگی صورت نگیرد، سیاست گذاری در مقوله‌های دیگر مانند انقلاب اقتصادی و سیاسی و اجتماعی فایده‌ای ندارد و این انقلاب‌ها اصلاً تحقق پیدا نمی‌کند. بدین‌روی، از حوزه علمی می‌خواهند، به ویژه در سیاست گذاری فرهنگی که تقدم رتبی نسبت به سایر سیاست گذاری‌ها دارد، اهتمام ویژه داشته باشند:

انقلاب آن وقتی به صورت کامل تحقق پیدا می‌کند که احاد مردم حقیقتاً به مردم مسلمان و مؤمن تبدیل شوند. بخشی از اسلام، مربوط به عمل مردم است که نظام کلی اجتماعی و حرکت عمومی آنها را تصویر و ترسیم می‌کند و آنها را حرکت می‌دهد. بخش دیگر مربوط به عقاید و کیفیات روحی و عمل شخصی مردم است. ... انقلاب، انقلاب مردم است. انقلاب مناسبات اجتماعی و اقتصادی، فرع بر انقلاب مردم است. تا مردم منقلب نشوند، آن انقلاب اقتصادی و تغییر و تبدیل مناسبات اجتماعی و اقتصادی و سیاسی هم اصلاً تحقق پیدا نمی‌کند... اگر آنچه واقع شد، ادامه پیدا نکند و تعمیق نشود... و - خدای نکرده - اسم، «اسلام» و «جمهوری اسلامی» و حاکمیت منادیان اسلام باشد؛ اما واقع قضیه و متن زندگی مردم چیز دیگری باشد، این انقلاب، قطعاً موفق نبوده و نیست (همان، بیانات ۶۹، ص ۱۰۰).

۹. سیاست گذاری در جهت تحول در عرصه‌های گوناگون

مقام معظم رهبری ارتباط حوزه و نظام اسلامی را مبتنی بر تعامل می‌دانند و در این زمینه، حوزه علمی برای نظام باید موضوعاتی مانند نحوه اداره کشور و روابط اجتماعی و روابط اقتصادی و ارزش‌های اجتماعی و سیاسی و روابط فرهنگی را تبیین و تنقیح و تدوین کند و در اختیار عموم قرار دهد و در نتیجه، به فرهنگ عمومی تبدیل گردد.

ارتباط حوزه علمی با نظام اسلامی، در تدوین اصول اساسی و پایه‌های مقررات اسلامی خلاصه نمی‌شود، بلکه ربط این دو، در همه ابعاد، ربط منطقی و مبتنی بر تعاون است. ... هر یک کمک و پشتیبان آن دیگری است؛ و این درک و احساس دو جانبه، باید روز به روز، قوی تر و قوی تر گردد» (همان).

امروز، جامعه شیعه، به خاطر ظهور انقلاب اسلامی و نظام اسلامی، مورد تهاجم قرار گرفته است و مسائل جدید فقهی و کلامی دارد، این مسائل، برای ما ناآشناست؛ ... اداره کشور، روابط اجتماعی، روابط اقتصادی، روابط فرهنگی، ارزش‌های اجتماعی و سیاسی در یک جامعه اسلامی، اینها باید تدوین شود و در اختیار عموم قرار گیرد و به فرهنگ تبدیل شود (همان، بیانات ۸۲، ص ۲۳).

۱۰. ایجاد مراکز تحقیقاتی برای قانون‌گذاری عمومی و اداری

در این زمینه، مقام معظم رهبری ایجاد مراکز تحقیقاتی را پیشنهاد می‌دهند که در آن محققان به سیاست‌گذاری در موضوعات و مسائلی می‌پردازند که عمدتاً وزارتخانه‌های قوه مجریه و مراکز و سازمان‌های دیگر قوا و نهادهای نظام از آن ارتزاق می‌کنند. پیداست سفارش به ایجاد مراکز تحقیقاتی مستلزم مشارکت در امر تدوین مقررات است، وگرنه فلسفه وجودی چنین مراکزی زیر سؤال می‌رود.

حوزه باید مراکز متعدد تحقیقاتی داشته باشد تا در تمام این زمینه‌ها [ی مورد نیاز نظام]، مثل یک مجموعه تولیدی مرتب و مُدرن کار کند و محصول بدهد. اگر چنانچه دستگاه در مسئله ای دچار سؤال شد- مثل مسئله زمین و موسیقی، و در یک چارچوب وسیع تر، سیستم اقتصادی و روابط خارجی و ارتباط با ملت‌ها و مسائل پولی و ارزش‌های کارگزاران حکومت، و صدها مسئله از این قبیل، که هر دستگاہی همواره با این سؤالات، از لحاظ مبنایی مواجه است که ما بر چه اساسی، قانون بگذرانیم و بر چه اساسی، مقررات اداری بگذاریم و بر چه اساسی، عمل بکنیم، بدانند که مرکزی، این‌گونه سؤال‌ها را جواب می‌دهد (همان، بیانات ۶۸، ص ۸۵).

ب. اجرای خط‌مشی‌ها

اجرای خط‌مشی عمومی توسط حوزه علمیه، اگرچه در نگاه ابتدایی ممکن است دور از ذهن باشد، اما با توجه به استقرار نظام اسلامی و سردمداری ولایت فقیه، ورود به عرصه اجرا و پیاده‌سازی دقیق خط‌مشی‌های تدوین شده توسط حوزویان از منظر مقام رهبری در بسیاری از پست‌ها ضروری است. ایشان حتی معتقد است که برای احراز این پست‌ها، اگر آمادگی وجود ندارد، ساختارهایی تشکیل شود و برای پست‌های لازم نیروسازی شود. ایشان در خصوص ورود به عرصه اجرا و پیاده‌سازی خط‌مشی‌ها، به نکات کلی و جزئی از قبیل: «ضرورت قبول مسئولیت روحانیت و ورود به عرصه خدمت در نظام اسلامی»؛ «تصدی اجرای مقررات اسلامی در برخی مناصب خاص»؛ «ضرورت اداره جامعه با تلاش فراوان و ابتکار مخلصانه»؛ «اهمیت اجرائیات واگذار شده به حوزه علمیه در نظام اسلامی»؛ «نیروسازی حوزه علمیه برای تصدی پست‌های اجرایی و قضائی»؛ «جبران خدمات و قدردانی از طلاب متصدی اجرا» اشاره دارند که در جدول ۲ قابل مشاهده است.

هدف تحقیق	مقوله راهبردی	مقوله محوری
اثرگذاری حوزه علمیه بر خط‌مشی عمومی	اثرگذاری از طریق اجرای خط‌مشی عمومی	ضرورت قبول مسئولیت روحانیت و ورود در عرصه خدمت در نظام اسلامی
		تصدی اجرای مقررات اسلامی در برخی مناصب
		ضرورت اداره جامعه با تلاش فراوان و ابتکار مخلصانه
		اهمیت فراوان اجرائیات واگذار شده به حوزه علمیه در نظام اسلامی
		نیروسازی حوزه علمیه برای تصدی پست‌های اجرایی و قضائی

جدول (۲): اثرگذاری حوزه علمیه بر خط‌مشی عمومی از طریق اجرا

۱. ضرورت قبول مسئولیت روحانیت و ورود به عرصه خدمت در نظام اسلامی

به اعتقاد مقام معظم رهبری، با استقرار نظام اسلامی هر روحانی و هر عمامه به سر به مقتضای تلبس به این لباس، موظف است از حکومت اسلام و حاکمیت قرآن دفاع کند. هر کس، هر طور می‌تواند با توجه به روحیاتی که دارد باید مسئولیتی را، چه فرهنگی، چه قضائی، چه اقتصادی و در هر زمینه‌ای دیگر عهده‌دار شود.

امروز در نظام سیاسی کشور، روحانیت نقش دارد- چون نظام، نظام دینی است- و این نقش، در شکل‌های مختلف مشاهده می‌شود؛ از حضور در دستگاهی برای اقامه نماز جماعت یا بیان احکام دین بگیرید، تا زمام‌داری جامعه؛ کارهای دینی و مسئولیت‌هایی که متوقف به معرفت دینی است. حتی خیلی از آنهایی هم که متوقف به معرفت دینی نیست، به روحانیون محول می‌شود؛ اینها مسئولیت‌های شماست (همان، بیانات ۷۰، ص ۱۱۰).

حوزه علمی، باید در صف اول حرکت عظیم جامعه حضور داشته باشد... در کارهای اساسی، جنگ، حضور در جبهه‌ها، تحریر بر حضور در جبهه‌ها، کارهای اقتصادی و غیره، همیشه در صف مقدم بودند. حوزه، باید این طور باشد (همان، بیانات ۷۳، ص ۱۷).

۲. تصدی اجرای مقررات اسلامی در برخی مناصب

مقام معظم رهبری معتقد است: بعضی از کارها هم وجود دارد که باید علمای دین آنها را متصدی شوند و ضرورت آن را به حوزه گوشزد می‌کنند و طلاب را تشویق نمایند که به واسطه رسالتی که بر عهده دارند؛ در راستای خدمت به انقلاب و جامعه و حکومت اسلامی، تصدی آن پست‌ها را عهده‌دار شوند:

البته باید بزرگان و فضلا و کسانی که در خود، توانایی این کار را می‌بینند، به این کار مهم بشتابند. اگر امروز هم علما و روحانیون بزرگوار و فضایی ما به سمت دستگاه قضائی نیایند و این کار عظیم و این بار سنگین را بر دوش نگیرند، کی این کار خواهد شد؟ امروز، روزی است که مؤمنان و صلحا هر چه سرمایه دارند، باید در خدمت این انقلاب و به پای این نهال بریزند... (همان، بیانات ۶۹ ص ۳۱).

۳. ضرورت اداره جامعه با تلاش فراوان و ابتکار مخلصانه

ایشان معتقد است که طلاب و فضایی جوان نباید حتی برای یک لحظه، حضور در میدان‌های گوناگون را فراموش کنند و باید با حضور فعال خود و تلاش فراوان و ابتکار مخلصانه در صف مقدم جبهه‌های گوناگون، مسئولیت‌های اداره جامعه و کشور را بر عهده بگیرند:

اگر کسی بخواهد جامعه‌ای را با این نظام اداره بکند - آن هم جامعه بزرگ و کشور پهناوری مثل کشور ما - و فرض کند که باید بنشیند و با مدیریتی، آن را طراحی کند و مأمور بفرستد ... بدانید که اشتباه کرده است؛ این فقط با مستحصل و مجموعه تلاش‌های فراوان انسان‌های متعدد و دارای ... عمل و تلاش و ابتکار مخلصانه قابل اداره کردن است (همان، بیانات ۷۰، ص ۵۹).

طلاب عزیز و فضیلتی جوان نباید حتی برای یک لحظه، حضور در میدان‌های گوناگون را فراموش کنند. این حضور، با درس خواندن منافات ندارد، بلکه مؤید درس خواندن است ... امروز هم خطوط و میدان‌ها و صحنه‌های نظامی و غیرنظامی و فرهنگی محتاج حضور فعال شماست (همان، بیانات ۶۸، ص ۱۱۰).

۴. اهمیت اجرائیات واگذار شده به حوزه علمیه در نظام اسلامی

مقام معظم رهبری علاوه بر پیشنهاد و تشویق به کار اجرایی، به ارزشمندی فراوان و مهم بودن کارهای اجرایی هم اشاره می‌کند و به حوزویان سفارش می‌نماید که ورود به کار اجرایی را تضييع عمر به حساب نیاورند که دارای اهمیت است. همچنین به کسانی که متصدی کار اجرا هستند سفارش می‌کند به واسطه مسئولیت سنگینی که دارند، معارف دینی را به درستی به مردم منتقل کنند؛ مثلاً، دعوت مردم به «وحدت» را به نحو احسن انجام دهند.

به هر حال، کار آقایان [هیأت هفت نفره واگذاری زمین]، کار بسیار با ارزش و مهمی بوده است؛ ... این کارها واقعاً رسیدن می‌خواهد. برای این کار به این عظمت، اگر همین تعداد از آقایان علما از داخل حوزه‌ها، از پای درس‌ها و از روی منبرهای تدریس، پایین بیایند و بروند به این کار بچسبند و خودشان مابشرتاً این کار را بکنند و آن را تمام نمایند، می‌آرد. ... اما اگر ما همین یک ماه را، دنبال تقسیم اراضی ای مستحقّ للناس و مستحقّ للغیر... برویم، خیال می‌کنیم عمرمان تضييع شده است! من خیال می‌کنم این فرهنگ، فرهنگ خیلی قابل دفاعی نباشد! به نظر من، باید برای این کار، وقت صرف کنیم. البته اگر وقت صرف کنیم، کار، متقن تر هم درمی‌آید... حضور و رسیدن خود آقایان به این کار، مهم است؛ ... کارهای خیلی مهمی است (همان، بیانات ۷۰، ص ۵۴).

۵. نیروسازی حوزه علمیه برای تصدی پست‌های اجرایی و قضائی

ایشان معتقد است اگر نیاز جامعه و حکومت اسلامی و اقامه آن مطرح شد، باید حوزه علمیه نیروی انسانی آن را تأمین کند، و حوزه علمیه باید این آمادگی را در خود به وجود بیاورد. همچنین خود طلاب داوطلب باید آمادگی برای ورود به کار اجرایی را در خود به وجود بیاورند و برای اداره کشور، هوشیاری لازم را در خود به وجود بیاورند و خود را برای مدیریت، قوی و آماده کنند؛ فریب نخورند؛ دشمن‌شناسی و دوست‌شناسی داشته باشند. تهدید و تطمیع دشمن را متوجه باشند و اوضاع دنیا را باید بدانند تا بتوانند درست تصمیم بگیرند. علما به سرعت، باید خودشان را با اوضاع جدید جامعه تطبیق بدهند و از اوضاع جهان باخبر شوند.

بلکه «پشتیبانی» به معنای حقیقی کلمه؛ یعنی حوزه علمیه، خوراک فکری این نظام را بدهد؛ آن را توجیه دینی بکند؛ تربیت و انسان‌سازی لازم را برای اداره این نظام با عظمت بکند (همان، بیانات ۷۰، ص ۱۰۹).

... ثانیاً، در برخی از جاها، به اشخاصی برای اداره بعضی از امور این نظام، نیاز است که بایستی این دو نیاز را حوزه‌ها تأمین کنند... بعضی از کارها هم وجود دارد که بایستی علمای دین آنها را متصدی

شوند این اشخاص را هم باید حوزه علمی تربیت کند. پس اگر نیاز جامعه و حکومت اسلامی و اقامه آن مطرح است، می‌بایست حوزه علمی آن را تأمین کند (همان، بیانات ۷۴، ص ۱۹).

ع. جبران خدمات و قدردانی از طلاب متصدی اجرا

مقام معظم رهبری علاوه بر تأیید تصدی امور اجرایی توسط طلاب، به حوزه علمی امر می‌کنند برای چنین طلابی از طریق جبران خدمات داشته باشد و تلاش آنها را ارج نهد و از آنها قدردانی به عمل آورد:

حوزه باید به مجاهدتها و گذشت‌هایی که طلبه‌ها کردند، به حضورشان در جبهه‌ها، به حضورشان در ارگان‌ها، اهمیت بدهد؛ آنها را ارج بگذارد؛ برای آن ارزشی قائل بشود و سعی کند که اگر از لحاظ علمی کمبودی دارند، برایشان به یک نحو اختصاصی جبران کند (همن، بیانات ۷۰، ص ۴۱).

ج. ارزیابی خط مشی‌ها

پس از اینکه خط‌مشی‌های عمومی نظام جمهوری اسلامی ایران تدوین شد و به مرحله اجرا در آمد - حتی قبل از اجرا - مرحله ارزیابی خط‌مشی‌ها شروع می‌شود و حوزه علمی می‌تواند برنامه‌های مدون و اجرای آنها را ارزیابی کند. مقام معظم رهبری حوزه‌های علمی را به این امر تشویق می‌کند و عقیده دارد برای بالندگی نظام جمهوری اسلامی ایران، حوزه علمی وارد ارزیابی برنامه‌های نظام شود. ایشان به نمونه‌هایی اشاره می‌کنند: از قبیل: «تأثیر استقلال مالی حوزه در قدرت ارزیابی نظام»؛ «وسعت نفوذ حوزه پس از انقلاب»؛ «لزوم ارزیابی منصفانه»؛ «لزوم امر نظام به معروف و نهی آن از منکر توسط حوزه»؛ «لازمه ارزیابی منصفانه» و «پیامد ارزیابی منصفانه». این موضوعات در جدول ۳ قابل مشاهده است:

هدف تحقیق	مقوله راهبردی	مقوله محوری	مفاهیم شکل دهنده	
اثرگذاری حوزه علمی بر خط‌مشی عمومی	اثرگذاری از طریق ارزیابی بر خط‌مشی عمومی	تأثیر استقلال مالی حوزه در قدرت ارزیابی نظام		
		وسعت نفوذ حوزه پس از انقلاب		
		لزوم ارزیابی منصفانه		
		لزوم امر نظام به معروف و نهی آن از منکر توسط حوزه		
		توجه به اهداف نظام اسلامی	لازمه ارزیابی منصفانه	توجه به نوپایی نظام اسلامی
		مقایسه بعد از انقلاب با قبل از انقلاب		
		دقت و حجت داشتن موقع ارزیابی		
		شناسایی نقاط ضعف و قوت نظام		
		توجه به زمان بر بودن رسیدن به وضع مطلوب نظام		
		توجه به روبرویی نظام اسلامی با دشمنی مراکز قدرت جهانی		
		پیامد ارزیابی منصفانه		

۱. تأثیر استقلال مالی حوزه در قدرت ارزیابی نظام

به اعتقاد مقام معظم رهبری، ویژگی حوزه علمیه این بوده که از لحاظ مالی و ارتزاق زندگی، به دستگاه‌های حاکم متکی نبوده است. بدین‌رو، زبان حوزه در خطمشی خود در مقابل نظام‌های معاصر باز بوده و وامدار کسی نبوده و حرف‌های خود را به‌طور صریح بیان می‌کرده است.

... خصوصیت روحانیت شیعه این بوده که از لحاظ مالی و ارتزاق زندگی، به دستگاه‌های حاکم متکی نبوده است. لذا، زبانشان باز بوده است (همان، بیانات ۷۴، ص ۳۴).

۲. وسعت نفوذ حوزه پس از انقلاب

ایشان می‌فرماید: حوزه علمیه پس از استقرار نظام اسلامی، با موضوعات و مسائل جدید حکومتی و اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و سیاسی در ابواب فقهی مواجه شد، در حالی که قبل از آن، فقه فقط به حوزه فردی تقلیل یافته بود. اما اکنون حوزه در همه ارکان نظام نفوذ کرده و همین سبب پویایی خودش هم گردیده است.

... امروز روحانیت است که بر تمام دستگاه‌های اقتصادی کشور مشرف است. امروز اگر آن شخص روحانی که سیاست‌های کشور را او باید بگذارد - یعنی مقام رهبری - بگوید که - مثلاً - شما در بخش صنعت با فلان خصوصیات، حق ندارید یک ریال سرمایه‌گذاری کنید، دولت در آن بخش، یک ریال سرمایه‌گذاری نخواهد کرد. امروز، سیاست‌گذاری روحانی می‌تواند مملکت را به سمت کشاورزی بکشاند؛ به سمت صنعت بکشاند، خدای نکرده، به سمت وابستگی بکشاند، یا به سمت خود کفایی و استقلال و شکوفایی اقتصادی سوق دهد، یا به سمت رکود اقتصادی بکشاند. این کجا، آن کجا؟ اصلاً، قابل مقایسه است؟ سعه کار شما و حوزه‌های علمیه این قدر تفاوت کرده است (همان، بیانات ۶۹، ص ۴).

۳. لزوم ارزیابی منصفانه

مقام معظم رهبری در یک جمع‌بندی نهایی، با تعابیر گوناگون از عملکرد نظام ارزیابی مثبتی دارد و معتقد است: با یک مباحثه منطقی، توقعاتی را که می‌شود از این نظام، با موجودی‌ها و مشکلاتش داشت - که البته موجودی‌های گران‌قیمت و عظیمی است و مشکلاتش هم به نوبه خود، بسیار عظیم بوده است - بر روی صفحه‌ای نوشته شود و شمرده شود. در این صورت، ملاحظه می‌شود که همه آن توقعات، برآورده شده است؛ یا حتی می‌توان گفت که از آن توقعات چیز بیشتری هم برآورده شده است:

«ما باید نگاه کنیم [و] ببینیم آنچه را به‌عنوان هدف معین کرده‌ایم، آیا در این مدت، برای رسیدن به آن هدف، تلاشی گرفته است یا نه؟ و به قدر آن تلاش، توفیق حاصل شده است یا نه؟ اگر دیدیم شده، در جمع‌بندی نهایی، نسبت به آنچه انجام گرفته است، ما موفقیم! و من عرض می‌کنم که این توفیق، حاصل شده است (همان، بیانات ۷۰، ص ۱۰۹).

...ببینید این جمهوری مظلوم، بالاخره نقطه مثبتی هم دارد یا نه؟... آنها را پهلوی نقاط منفی بگذارید و ببینید آیا وزن اینها، یکی است؟ خواهید دید وزن نقاط مثبت، هزار برابر وزن نقاط منفی است... (همان، بیانات ۸۲، ص ۳۳).

خیلی از کارهایی که خودش، هدفش و ممشا هم درست است، به مشکلاتی برخورد می کند. این مشکلات دلیل نادرست بودن راه و هدف و برنامه و پیش بینی نیست... امروز، وضع ما در حرکت عمومی کشور به هدف های انقلابی، از گذشته، روشنتر، دقیق تر و مستحکم تر است (همان، بیانات ۷۰، ص ۳۹).

۴. لزوم امر نظام به معروف و نهی آن از منکر توسط حوزه

مقام معظم رهبری معتقدند: برای اصلاح مفاسد، همه باید از طریق معقول خودش، کار کنند. «امر به معروف» و «نهی از منکر» یک واجب اسلامی است؛ و اگر جایی از مسیر و هدف انقلاب و نظام اسلامی انحرافی حاصل شده است، باید از آن انحراف و منکر نهی کرد. ولی باید به این نکته بسیار مهم توجه داشت که «نظام اسلامی» خودش از بزرگترین معروفهاست و در راستای این معروف و تثبیت آن، باید اهتمام فراوان ورزید و نباید به بهانه نهی از منکر، اصل نظام را، که خودش منشأ معروف های بسیاری - مانند استکبارستیزی است - زیر سؤال برد.

هیچ کس نمی تواند به اتکای اینکه فلان جا، فلان تخلف شده، حرکتی انجام بدهد یا حرفی بزند که این نظام اسلامی را تضعیف کند. البته برای اصلاح مفاسد، همه باید از طریق معقول خودش، کار کنند. امر به معروف و نهی از منکر، یک واجب اسلامی است و باید در میان مردم رایج بشود (همان، بیانات ۷۰، ص ۱۲۵).

اما یک وقت هم به او تذکری می دهد و نکته ای را می گوید. تذکر دادن و گفتن، به معنای عدم حمایت نیست... نباید مردم از مجلس و قوه قضائیه ناامید بشوند و انتقاد و اعتراض نباید به حدی برسد که چهره اینها در چشم مردم، چهره مخدوشی بشود (همان، بیانات ۶۹، ص ۱۰۰).

۵. لازمه ارزیابی منصفانه

مقام معظم رهبری معتقد است: برای اینکه ارزیابی منصفانه صورت پذیرد، باید شاخص هایی داشته باشیم که برخی از آنها عبارت است از: «توجه به اهداف نظام اسلامی»؛ «توجه به نوپایی نظام اسلامی»؛ «مقایسه بعد از انقلاب با قبل از انقلاب»؛ «دقت و حجت داشتن هنگام ارزیابی»؛ «شناسایی نقاط ضعف و قوت نظام»؛ «توجه به زمان بر بودن رسیدن به وضع مطلوب نظام»؛ و «توجه به رویارویی نظام اسلامی با دشمنی مراکز قدرت جهانی».

اول. توجه به اهداف نظام اسلامی

از منظر مقام معظم رهبری، برای ارزیابی منصفانه، باید به اهداف نظام اسلامی توجه داشته باشیم؛ زیرا یکی از

اهداف انقلاب و نظام اسلامی، حفظ و تثبیت حکومت اسلام و پیاده‌سازی احکام قرآن است و انقلاب به سمت این اهداف در حال حرکت است. هنگام ارزیابی نظام اسلامی، باید به این موضوع توجه داشت؛ هم دشواری نیل به آن را باید مد نظر داشت و هم زحماتی را که برای به ثمر نشستن آن کشیده شده است باید ملاحظه کرد و با توجه به آن ارزیابی نمود.

حوزه علمی در این دوران، جوهر حیات و رشد و بالندگی خود را مرهون انقلاب اسلامی و امام عظیم‌الشأن آن و مجاهدت‌های ایثارگرانی است که به عشق دین خدا و به امید حاکمیت آن، جان و تن خود را به میدان فداکاری بردند... حوزه باید حق عظیم انقلاب... را به مثابه راز تجدید حیات، در خود حفظ کند و به کسانی که جاهلانه یا مغرضانه می‌خواهند آن را به سمت هدف‌های استکبار بکشانند، میدان ندهد (همان، مکتوبات ۷۱، ص ۴۵).

دوم. توجه به نوپایی نظام اسلامی

فقه شیعه و علمای تشیع تجربه حکومت‌داری نداشته است. بدین روی، از دیدگاه مقام معظم رهبری، هنگام ارزیابی نظام باید ملاحظه بی‌تجربگی و نوپایی نظام را داشت و منصفانه ارزیابی کرد.

امروز، روحانیت سرمایه‌هایی لازم دارد که دیروز به آنها احتیاج نداشت؛... یکی از چیزهایی که امروز علمای دین با آن مواجهند - اما دیروز برایشان مطرح نبود- تبیین نظام اسلامی و نیاز به نظام اسلامی است. دیروز این قضیه، بخصوص در بین روحانیون اهل تشیع، مطرح نبود؛ چون نظامی که بر سر کار بود، یک نظام ظالم، غاصب، مستکبر و غیر محق بود؛ نظامی که باید با آن جنگید و مبارزه کرد (همان).

سوم. مقایسه بعد از انقلاب با قبل از انقلاب

از دیدگاه مقام معظم رهبری، قبل از انقلاب، وضع اسلام و دین و دینداری در داخل کشور، این‌گونه نبود که امروز مشاهده می‌شود. دین، غریب و مظلوم و منزوی بود؛ از دین، برائت می‌جستند؛ حتی دیندارها از دین‌داری خجالت می‌کشیدند. ولی بعد از انقلاب، نظام اسلامی کار به جایی رسیده است که دشمنان اسلام و دین - یعنی آنهایی که دین‌داری مردم را سدی در مقابل اطماع و هوس‌ها و شهوات خود می‌بینند- از گسترش دین در سطح عالم، به‌عنوان یک پدیده خطرناک یاد می‌کنند و از آن وحشت دارند و باید به این واقعیت، خیلی توجه شود و موقع ارزیابی به آن توجه کرد که بعد از انقلاب، ظواهر دینی آشکار است و مسیر قرب الهی هموارتر گردیده است.

آن روز که این نهضت شروع شد، وضع اسلام و دین و دینداری در داخل همین کشور هم این نبود که شما امروز مشاهده می‌کنید؛ دین، غریب و مظلوم و منزوی بود؛ از دین برائت می‌جستند حتی دین‌دارها از دین‌داری خجالت می‌کشیدند!... امروز، کار به جایی رسیده است که دشمنان اسلام و دین - منظور، دشمنان فردی و شخصی و اعتقادی نیست، دشمنان سیاسی است؛

آنهایی که دینداری مردم را سدی در مقابل اطعام و هوس‌ها و شهوات خود می‌بینند - از گسترش دین در سطح عالم، به‌عنوان یک پدیده خطرناک یاد می‌کنند! ما باید به این واقعیت، خیلی توجه کنیم (همان، بیانات ۷۰، ص ۱۱۱).

چهار. دقت و حجت داشتن هنگام ارزیابی

ایشان معتقد است: وقت‌گزینش باید حداکثر دقت و حجت را داشت. وقتی این ملاک باشد، دیگر فرقی نمی‌کند گزینش باشد یا ارزیابی؛ گزینش و ارزیابی برای ریاست جمهوری باشد یا مجلس؛ یا حتی گزینش و ارزیابی درباره نظام حکومتی باشد. هر امری باشد باید دقت حداکثری و حجت درباره آن داشت. حال درباره نظام هم اگر کسی بخواهد ارزیابی کند نباید احساسات را چاشنی ارزیابی کرد، بلکه برای قضاوت باید دلیل و حجت داشت.

شما هم آن وقت که می‌خواهید مردم را راهنمایی کنید، باید حداکثر دقت در گزینش بکنید. باید چیزی بگویید که فردا بتوانید پیش خدای متعال، جوابش را بدهید... عدم دخالت، خطرناک است. دخالت بدون حجت هم خطرناک است. پیش خودتان و خدا، حجت پیدا کنید. مردم را در این امر آگاه کنید. مردم هم به شما اعتماد می‌کنند؛ باید هم اعتماد بکنند. امین مردم هستید و باشید (همان، بیانات ۷۶، ص ۷).

پنجم. شناسایی نقاط ضعف و قوت نظام

ایشان معتقد است: برای ارزیابی منصفانه، باید به نقاط ضعف خود پی برد و آن را شناخت و آن را برطرف کرد، و صرف اینکه مشکلات شناخته شود، دلیل بر این نیست که این مشکلات رفع شود، بلکه انسان هم در حال یک مجاهدت دائمی است و به آن مجاهدت احتیاج دارد؛ همیشه باید با شیطان نفس و با شیطان خارجی موجود، که راه خلاف را ترویج می‌کند، مبارزه کرد؛ یعنی همیشه یک مبارزه و یک مجاهدت دائمی و آگاهانه و هوشیارانه لازم است که در نتیجه آن، باید نقاط ضعف را برطرف کرد. با دقت، باید نقاط قوت را برجسته کرد و نظام را به پیش برد و نقش صحیح و مثبت خود را در تداوم نظام اسلامی ایفا کرد.

عزیزان!... ما به هر حال، در انقلاب و در نظام جمهوری اسلامی، نقاط قوت و وضعی داریم. باید این نقاط قوت را تقویت، و آن نقاط ضعف را به تدریج، کم کنیم. می‌توان فهرستی از نقاط قوت را در مقابل خود گذاشت و در کنارش هم نقاط ضعف را چید... ساز و کار حرکت عالم و حرکت جوامع، یک سازوکار کاملاً پیچیده است (همان، بیانات ۷۹، ص ۳۴).

ششم. توجه به زمان بر بودن رسیدگی به وضع مطلوب نظام

مقام معظم رهبری معتقدند: برای ارزیابی منصفانه، باید این نکته را هم مد نظر داشت که رسیدن به وضع مطلوب، زمان‌بر است و تحقق آرزوهای اسلامی، کار ده سال و بیست سال نیست. تحقق آرزوهای اسلامی کار بلندمدت

است و باید به تدریج، انجام بگیرد و همه عوامل دست به دست هم بدهند و باید حوصله داشت و این طور نیست که همه آرزوها در مدت کوتاهی محقق شود؛ همان طور که در زمان معصومان علیهم‌السلام هم اینچنین بوده است. تحقق آرزوهای اسلامی کار ده سال و بیست سال نیست. تحقق آرزوهای اسلامی کار بلندمدت است و باید به تدریج انجام بگیرد و همه عوامل، دست به دست هم بدهند. معلوم است آرزوهای اسلامی، در مدت کوتاه تحقق پیدا نمی‌کند... اصلاح کلی و عمومی، حرکت بلندمدت لازم دارد که آن هم به عهده همه است (همان، بیانات ۷۰، ص ۱۲۵).

هفتم. توجه به رویارویی نظام اسلامی با دشمنی مراکز قدرت جهانی

از دیدگاه ایشان، یکی از لوازم ارزیابی منصفانه این است که این ملاحظه را داشته باشیم که امروز، حقیقت این است که نظام اسلامی در صحنه جهانی، با حقد و کین و دشمنی مراکز قدرت جهانی مواجه است. بدین روی، لازم است نقاط ضعف خود را پوشش دهیم تا دشمن از آنها نفوذ نکند و نسبت به این امر باید اهتمام ورزید. با توجه به دشمنی‌های خارجی، باید نظامی را که دائم در صدد است جلوی پیشرفت نظام اسلامی را بگیرد، ارزیابی کرد. دشمن خارجی نقشی این است که از این امکانات معارضة با نظام در داخل، استفاده کند و آنها را تشدید نماید. ... امروز، حقیقت این است که نظام اسلامی در صحنه جهانی، با حقد و کین و دشمنی مراکز قدرت جهانی مواجه است ... انگیزه دشمن زیاد است؛ این را نمی‌شود منکر شد (همان، بیانات ۷۹، ص ۱۸).

۶. پیامد ارزیابی منصفانه

از منظر مقام معظم رهبری، اگر کسی با توجه به اهداف نظام اسلامی و نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی نظام و دیگر لوازم ارزیابی، بخواهد ارزیابی منصفانه داشته باشد، به این نتیجه خواهد رسید که باید از مسئولان دل‌سوز نظام حمایت کند، و معنای «حمایت» این است که گاهی جان خودش را سپر بالای آنها قرار می‌دهد. اما یک وقت هم به او تذکری می‌دهد و نکته‌ای را می‌گوید. تذکر دادن و گفتن به معنای عدم حمایت نیست.

همه وظیفه دارند از مسئولان کشور... آن کسانی که خودشان را در جهت کار برای این کشور و ملت، وقف کرده‌اند و در وسط گود آمده‌اند و برای انجام تکلیفشان، از راحتی و بسیاری از التذاذات شخصی‌شان صرف‌نظر کرده‌اند، حمایت و پشتیبانی بی‌قید و شرط بکنند. معنای «حمایت»، این نیست که هیچ‌کس کمترین اعتراضی به اینها نداشته باشد؛ یا احياناً یک وقت، اعتراضی را هم بر زبان بیاورد. ... «تذکر دادن و گفتن»، به معنای عدم حمایت نیست... نباید مردم از مجلس و قوه قضائیه ناامید بشوند و انتقاد و اعتراض نباید به حدی برسد که چهره اینها در چشم مردم، چهره مخدوشی بشود (همان، بیانات ۶۹، ص ۱۰۰).

نتیجه گیری

اجرای راهبرد نظریه پردازی داده بنیاد بر روی موضوع تحقیق، در رسیدن به سؤال و هدف تحقیق نتیجه بخش بود. دستاورد این تحقیق از منظر مقام معظم رهبری در خصوص اثرگذاری مطلوب حوزه علمی بر فرایند خطمشی عمومی از طریق عوامل تدوینی و عوامل اجرایی و عوامل ارزیابی، که از بیانات و دیدگاه مقام معظم رهبری استخراج و انتخاب و گزینش شده، بر فرایند خطمشی عمومی اثرگذار است. در اثرگذاری حوزه علمی بر خطمشی های عمومی، یکی از بزرگ ترین اقدامات حوزه، تدوین یا مشارکت در تدوین خطمشی های عمومی نظام جمهوری اسلامی ایران است که از جمله مهم ترین آنها در بیانات مقام معظم رهبری عبارت است از: «تبیین تفکر اسلامی و مبانی آن»، «تنظیم نظام ارزشی اسلام و اخلاق عمومی»، «ارائه الگوی زندگی اسلامی»، «تبیین مبانی انقلاب اسلامی»، «تبیین نظریه حکومت اسلامی»، «تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی به منظور تدوین مقررات»، «تدوین قوانین و مقررات نظام اسلامی»، «سیاست گذاری فرهنگی»، «سیاست گذاری در جهت تحول در عرصه های گوناگون»، و «ایجاد مراکز تحقیقاتی برای قانون گذاری عمومی و اداری».

ایشان در خصوص ورود به عرصه اجرا و پیاده سازی خطمشی ها، به برخی نکات کلی و جزئی اشاره می کنند؛ از قبیل: «ضرورت قبول مسئولیت روحانیت و ورود به عرصه خدمت در نظام اسلامی»، «تصدی اجرای مقررات اسلامی در برخی مناصب خاص»، «ضرورت اداره جامعه با تلاش فراوان و ابتکار مخلصانه»، «اهمیت فراوان اجرائیات واگذار شده به حوزه علمی در نظام اسلامی»، «نیروسازی حوزه علمی برای تصدی پست های اجرایی و قضائی»، و «جبران خدمات و قدرانی از طلاب متصدی اجرا».

مقام معظم رهبری حوزه های علمی را به این امر تشویق می کند که در راستای بالندگی نظام جمهوری اسلامی ایران، حوزه علمی وارد ارزیابی برنامه های نظام شود. ایشان در این زمینه، بر این موضوعات تأکید دارد: «تأثیر استقلال مالی حوزه در قدرت ارزیابی نظام»، «وسعت نفوذ حوزه پس از انقلاب»، «لزوم ارزیابی منصفانه»، «لزوم امر نظام به معروف و نهی آن از منکر توسط حوزه»، «لازمه ارزیابی منصفانه»، و «پیامد ارزیابی منصفانه».

امید است با توجه به سخنان و رهنمون های ایشان، با ایجاد مراکز تحقیقاتی و همچنین نیروسازی برای حضور در فرایند خطمشی عمومی، هر چه زودتر این اثرگذاری نمود بارزتر و عینی تر پیدا کند.

منابع

- اعرافى، علیرضا، ۱۳۹۵، *حوزه علمیه: چيستى / گذشته / حال / آينده*: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- الوانى، مهدى، ۱۳۶۹، *تصميم‌گيرى و تعيين خط‌مشی دولتى*، تهران. سمت
- الوانى، مهدى و همکاران، ۱۳۸۵، *فرآيند خط‌مشی‌گذاری عمومى*، تهران، دانشگاه علامه طباطبائى.
- حسينى خامنه‌ای، سيدعلی، ۵۷-۹۴، *حديث ولايت*، نرم‌افزار مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبرى، مرکز تحقیقات کامپیوترى نور.
- دبيرخانه شورای عالی حوزه علمیه، ۱۳۹۲، *اساسنامه شورای عالی حوزه علمیه*، ش مصوبه، ۸۶۶ تاریخ مصوبه، ۱۳۹۱/۹/۱۷، ش جلسه: ۳۱ (دوره ششم)، تاریخ ثبت: ۱۳۹۱/۹/۲۱: دبیرخانه شورای عالی حوزه علمیه.
- قلی‌پور، رحمت‌الله، ۱۳۸۷، *تصميم‌گيرى سازمانى و خط‌مشی‌گذاری عمومى*، تهران، سمت.
- قلی‌پور، آرين، ۱۳۸۰، *جامعه‌شناسى سازمان‌ها*، رویکرد جامعه‌شناختی به سازمان و مدیریت، تهران، سمت.
- هال، کالین مایکل، و جان ام جنکینز، ۱۳۸۷، *سياست‌گذاری جهانگردى*، سيدمحمد اعرابى و داود ایزدى، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگى.

Dye, T.R. 2013. *Understanding Public Policy*: Pearson Education.

Hollar, D.S. 2000. *The Creation and Illustration of Quality of Life: a Conceptual Model for Examining Welfare Reform Impacts*: University Libraries, Virginia Polytechnic Institute and State University.

Peters, B Guy. 1996. *The policy capacity of government*: Canadian Centre for Management Development.

Pressman, Jeffrey L., Wildavsky, Aaron B., & Oakland Project. 1973, Berkeley, University of California Press.